

# زهردهشت و سرووده‌گانی یاشت

و/ له نینگلیزییه‌وه: نارام قهرده‌اغی  
(سلیمانی)

نهمه‌نی سرووش ودرکرتنی زهردهشته، بۆ ده‌ستنیشان کردنی سالی (۵۳۹) پ.ز وک میژووی سهره‌لدانی نایینه‌که. به بۆچوونی بارۆ سرووده‌گانی یاشت (که به‌شیتکه له ناویستای نهمرۆ) ده‌که‌پینه‌وه بۆ سه‌ده‌ی حه‌تم یا هه‌شته‌می پ.ز. نه‌گه‌ر نهمه راست بی نه‌وا سرووده‌گانی گاتا ده‌بی زووتر دانرابن، چونکه شیتوازو ریزمان و وشه‌بندی نهم سروودانه ده‌بی کۆنتر بی له سرووده‌گانی یاشتی فراقه‌ردین.

لیکۆله‌روه‌یه‌کی تر به ناوی نیدولجی-یه‌وه له توتیزینه‌وه‌یه‌کی تیبروته‌سه‌لدا. هۆی ماقوولی تریشی خستۆته روو بۆ یدت کردنه‌وه‌ی سه‌ده‌ی شه‌شهم یا حه‌تمه‌می پ.ز وک کاتی له‌دایکبوونی زهردهشت-ی پیغه‌مه‌بر.

نهمرۆ لیکۆله‌روه‌یه‌که به‌ناویانگه‌گانی نایینی زهردهشتی له‌وه‌ی باوه‌رده‌دان زهردهشت له ماوه‌ی نیتوان (۱۸۰۰) تا (۱۵۰۰) ی پیش زایندا ژیاوه. ماقوول نییه زهردهشت له پیش بلا‌وبوونه‌وه‌ی گه‌له سه‌ره‌تاییه هیندۆ نیرانییه‌کاندا له هه‌زاره‌ی سییه‌می پ.ز-دا ژیا بی، چونکه سروودد پیروژه‌گانی گاتای زهردهشت به زمانیکی نیرانی-ی کۆن نووسراون که پیتی ده‌وتری ناویستایی. هیچ به‌لکه‌یه‌ک به‌ده‌سته‌وه نییه ده‌ری به‌خات که‌وا له هه‌زاره‌ی سییه‌می پ.ز-دا زمانی ناویستایی هه‌بووه، نه‌و کاته‌ی که هیشتا قه‌واردی میله‌لتانی نیرانی له دروست بووندا بوو.

به‌لگه‌ی زمانه‌وانی نیشانده‌ری نه‌وه‌یه که زمانی ناویستایی و زمانی سانسکریتی ده‌سته خوشکن و گاتا‌کانیش له رووی وشه‌بندی و شیتوازو کیشی شیعرییه‌وه شایانی به‌راوردکردن له‌که‌ل سرووده‌گانی ریکشیدا دا که نهمرۆ لیکۆله‌روه‌یه‌کان ده‌یکتیره‌وه بۆ سالانی (۱۸۰۰ پ.ز) به‌له‌رچاوکرتنی چهند سه‌د سالتیک بۆ گه‌شه‌کردنی هه‌ریه‌که له‌وه‌ دوو زمانه، رهنکه شیتیکی مه‌عقوول بی رای داینیتین که‌وا سرووده‌گانی کاتا و ریکشیدا به‌ره‌می هاوزه‌مانی دوو میله‌لتن که‌وا رۆژۆی له رۆژان له یه‌ک سه‌رچاوه‌وه هه‌لقولاون. هه‌روه‌ها ناشکرۆ زهردهشت پیش هه‌زاره‌ی دووه‌می پ.ز ژیا بی، چونکه به‌لکه شوتینه‌وارزانییه‌کان نیشانده‌ری نه‌ودن که‌وا نیرانییه‌کان له هه‌زاره‌ی دووه‌مدا فیری به‌کاره‌یتانی کالیسکه‌ی دوو تایه‌یی و چوار تایه‌یی بوون.

پێ ده‌چی له بیست سالی رابردوودا بۆچوونی لیکۆله‌روه‌یه‌گانی نایینی زهردهشتی له‌باره‌ی کات و شوتنی ژیانی زهردهشت گۆراپن و نهم پیغه‌مه‌به‌ره‌ی گه‌لانی نیرانی کۆن کۆنتر بی له‌وه‌ی باوه‌ر ده‌کرا. نهم وتاره له کتیبی یه‌کتیک له‌وه‌ی زهردهشت ناسانه‌وه وه‌رگێتراره که خۆشی یه‌کتیکه له په‌یره‌وانی نهم نایینه دیرینه له هیندستان.

## وه‌رگێتر

هیشتا لیکۆله‌روه‌یه‌کان کۆک نین له‌سه‌ر کات و شوتنی له‌ دایکبوونی زهردهشت. جینگه‌ی داخه میله‌لتانی نیرانی دیرین زۆر بایه‌خیان به میژوو و تۆمارکردنی کات نه‌داوه، بۆیه لیکۆله‌روه‌یه‌کان ناچارن زۆر به‌لگه‌وه سه‌رچاوه‌ی زمانه‌وانی و شوتنه‌وارزانی و مروّقناسی و نه‌ده‌بی کنه بکه‌ن تا بتوانن کات و شوتنی له‌دایکبوونی زهردهشت به‌خه‌ملیتن.

هه‌ندۆ لیکۆله‌روه‌یه‌ی پارسی به پشت به‌ستن به هه‌ندۆ سه‌رچاوه‌ی یونانی له دایکبوونی زهردهشت ده‌بهنه دواوه بۆ هه‌زاره‌ی حه‌تمه‌می پیش زاین بی ناگا له‌وه‌ی به‌م کاره زهردهشت ده‌گێسرنه‌وه بۆ سه‌رده‌می مروّقی نه‌شکه‌وت پیش نه‌وه‌ی میله‌لتانی نیرانی بینه‌گۆرۆی دوور له هه‌موو راستیه‌یه‌کی میژووی.

بۆچوونی باو نه‌وه‌یه که زهردهشت له ده‌وروبه‌ری سه‌ده‌ی حه‌تمه‌م و شه‌شهمه‌می پیش زایندا له دایک بووه، به‌لام نهمرۆ زۆریه‌ی لیکۆله‌روه‌یه‌کان نهم بۆچوونه‌یان پوچ کردۆته‌وه له‌به‌ر نه‌و زانیارییه‌سه تازوه به‌لگه شوتنه‌وارزانییه‌گانه‌ی (نارکیۆلۆژیانه‌ی) له‌م دوا‌ییه‌دا به‌ده‌ست هاتوون.

پێ ده‌چی سه‌ره‌تای سهره‌لدانی نهم هه‌له‌یه له‌وه‌وه هاتیبی که نووسه‌ره نیرانییه‌ کۆنه‌کان به‌هه‌له رۆژی له دایکبوونی زهردهشتیان له‌گه‌ل داگیرکردنی بابل-دا له‌لایهن کۆروشی مه‌زنه‌وه سالی (۵۳۹) ی پ.ز-دا تیکه‌لاو کردبێ. نه‌و نووسه‌رانه ده‌ماوهدم بیستوویانه گرایه (۲۵۸) سال پیش ته‌واو بوونی سه‌رده‌می فه‌رمانه‌روایی نه‌سکه‌نده‌ر (۳۱۱ پ.ز) رووداویکی گرنگ رووی داوه. له‌مه‌وه به هه‌له‌ وا حساب کراوه که زهردهشت ده‌وروبه‌ری سالی (۵۶۹) پ.ز له‌دایک بووه (۲۵۸+۳۱۱). پاشان سی سالتیشیان له‌مه‌ ده‌رکردووه که



زهردهشت

نه گهر سه رده می ژبانی زهردهشت به دوروبه ری (۱۵۰۰) پ. ز قبول بکهین نهوا ماقوول وایه شوینی ژبانیشی به ناوچه کانی رۆژهه لاتی نیران (باکوور رۆژهه لاتی دهریای قه زوین) له بهرچاو بگرین، چونکه نهو سه رده مه خه لکی نهو ناوچانه له کۆتایی چاخنی بهردین و بهر به یانی چاخنی برۆزدا ده ژبان. به لگهی شوینه و ارزانی نیشان ددری نهو دیه دهسته بهک له نیرانییه کان له دوروبه ری (۱۲۰۰) ی پ. ز-دا بهر ده دهشتاییه کانی رۆژناوا بلاوه یان کرد که نیستا به نیران ناسراوه، به لام ناوچه کانی رۆژناوای نیران له رووی پیشکه وتن و کولتورییه وه له پیشتریون، چونکه دانیشتوانی نهو ناوچانه زووتر فیری به کارهینانی ناسن بوو بوون به هوی کاربگه ری شارستانییه تی میژۆپۆتامیاوه. زهردهشت ناکری به شیک بووی له کولتوری رۆژناوای نیران، چونکه سرووده کانی باس له چاخنی بهر ده چاخنی برۆنز ده گهن.

ههروه ها پیوسته نهو ده شمان له بیر نه چتی که وا زمانی سرووده کانی زهردهشت واته گاتاگان، زمانیکی رۆژهه لاتی نیرانه که ناکری خه لکی رۆژناوای نیران پیتی دواین یان قسه یان پی کردی له دوروبه ری ناوه راستی هه زاردی دووه می پ. ز-دا له بهر نه وه پی ناچی زهردهشت له رۆژناوای نیران له دایک به س. نهو جوگرافیا به ی له ناقتیستادا رهنگی داوه ته وه له ناوچانه ده چتی که کهوتۆته کا زاخستان و تورکمانستان و نۆزه کستانی نه مپۆوه که له رۆژناووه دهریاچه ی قه زوین و رووباری قۆلگا بوون به سنووری رۆژناوای. نه گهر زهردهشت له رۆژناوای نیران بژیابایه، ده بویه له ناوتیستادا ناوی هه ندی شوینی نهو ناوچانه بهاتایه، به لام نه هاتوه.

له کۆتاییدا ده توانین بلتین زهردهشت رهنگه له یه کتیک له م دوو شوینه له دایک بووی، باکوور یان باشووری دهریاچه ی نارال. کولتوری نه ندرۆنۆقۆی باکووری دهریاچه ی نارال نهو کاته نه ونده پیشکه وتو بووه که دانیشتوانه شوانکاره ییه کۆچره کانی نامۆژگارییه کانی زهردهشتیان پی قبول بو پی. به هه مان شیوه له وانه یه زهردهشت له باشووری دهریاچه ی نارال له دایک بووی له ناو کولتوری تازاباجیت-دا که له دوروبه ری (۱۵۰۰) پ. ز-دا لهو ناوچانه دا هه بووه که دواتر به خوارزم ناسران.

### خیزان

باری خیزایی زهردهشت له لایه ن لیکۆله ره وه کانه وه زۆر قسه ی له سه رکاروه سی بۆچوونی جیاواز هه یه: یه که میان ده لتی زهردهشت ژنی نه هیناوه. لایه نگرانی نهو بۆچوونه لایان وایه زهردهشت پیاوچاکیتی سه لت بووه (ماجی) و پوو روچیستای کچی زهردهشت که ناوی له گاتاگاندا هاتوه ته نیا رهمزیکه و ناوی کچی راسته قینه ی زهردهشت نییه، به لام نه م لیکدانه وه یه لیکدانه وه یه کی رۆحیی رووته. هه ندی لیکۆله ره وه ی تر لایان وایه زهردهشت یه ک ژنی هیناوه

له گاتاگانه وه ناشکرایه زهردهشت زانیویه تی گالیسکه چیه و له سرووده کانی دا به شیوه ی رهمز به کاری هیناوه. که واته ده پی بوتری نه م پیغه مبه ره پیوسته پاش نه وه ژیا پی که به کارهینانی گالیسکه له ناو میلله ته که یدا بووه به باو، واته پاش هه زاردی دووه م.

ویته نه ده بییه کانی سرووده کانی گاتا باس له کۆتایی چاخنی بهردین و سه رده تایی چاخنی برۆنز ده گهن که له دوروبه ری (۱۵۰۰) ی پ. ز رووی داوه. لهو سه رده مه دا نیرانییه کان له دوروبه ری دهریاچه ی نارال مس و ته نه که یان دۆزبوه ته وه. جگه له وانه ش زانراوه که وا کولتوری نه ندرۆنۆقۆ که به دروست کردنی چه کی برۆنزی به ناویانگ بوون له دوروبه ری (۱۵۰۰) پ. ز-دا کاری له خیله نیرانییه کانی باکووری دهریاچه ی نارال کردوه. نهو کۆمه لگایه ی له گاتاگاندا رهنکی داوه ته وه کۆمه لگایه کی شوانکاره یی بوو، لیکۆلینه وه ی تازه ش دهریخستوه لهو سه رده مه دا نیرانییه کان کۆمه لگایه کی لهو جۆره بوون.

به م جۆره ده بینین ده ستنیشان کردنی میژوویه کی دیاریکراو بۆ له دایک بوونی زهردهشت ناسان نییه، به لام به لگهی بهر ده ست دوروبه ری (۱۵۰۰) پ. ز. ده خه ملتینی.

### شوینی له دایک بوون

شوینی له دایک بوونی زهردهشت به ته وای نه زانراوه. سه رچاوه کان شوینی جۆراوجۆر پیشنیار ده گهن. هه ندی نووسه ر لایان وایه زهردهشت له خۆرناوای نیران له دایک بووه (نازه ربایجان، ره ی، شیز) و هه ندیکی تریش باس له رۆژهه لاتی نیران ده گهن.

که ناوی (هڅوڅی) بووه دایکی هه‌سو منداله‌کانی بووه. نه‌مانه لیکدانه‌وه په‌هله‌وییه‌کان به‌ی بنچینه ددزانن که دواتر داهینراون.

ددهقه په‌هله‌وییه‌کان کرنګترین سه‌رچاوه‌ی زانیارین له‌باردی کوزهرانی خپزانپي زدردهشت. نه‌و ددقانه‌ش بریتین له (دینکاردا) و (بونداهیشن) و (زادسپرام). له دینکاردا بونداهیشن-دا به ناشکرایي باس له‌وه کراوه که مندالکانی زدردهشت زیاتر له یهک دایکیان هه‌بووه.

به‌پیتی ددهقه په‌هله‌وییه‌کان یه‌کهم هاوسه‌ری زدردهشت ناوی نورڅیج بووه. زدردهشت له‌م نافرته کورپکی هه‌بووه به ناوی نیسانفاسترا (له‌وه‌رخواز) و سټ کچیشی هه‌بووه به‌ناوی فریني (فره‌یي) و ثرتي (سټ هم‌مین) و پوروجیستا (تټی راماو).

ناوی دووم ژنی زدردهشت زور ناشکرا نیسه، هه‌رچنده له دینکاردا ناوی به نارنیج هاتووه. زدردهشت کواپه دوو کوری تری له‌م ژنه بووه به‌ناوی نورقاتات نارا (رتیبه‌ری پیاوان) و خڅارا چیترا (هه‌تاو-پورو). به‌کستی بژچوون واپه که هڅوڅی (مالا‌تدار)ی کچی فراشانوشترا هڅوکفا ژنی زدردهشت بووه. له‌بیرو باوه‌ری باوی زدردهشتیدا و تراوه پاش مردن سټ کور له تووی زدردهشت و هڅوڅی له جه‌سته‌ی سټ کچی پاکیزدا له دایک دهبن به نوره هه‌ر هزار سال یه‌کیتکیان.

زدردهشت (وشتروان) باوکی ناوی پوروشاسپا (خواه‌نی نه‌سپی خوله‌میشی) او دایکی ناوی دوغدوفا (شیردوش) بووه له خانه‌واده‌ی سپیتمان بووه. ده‌لین کواپه دووبرای له خوی که‌وره‌تر، راتوشتارو رانکوشتارو دووبرای له‌خوی بچووکتری هه‌بووه، نو داربگاو نیغه‌دیس.

پټ ددچی زدردهشت وانه‌ی له ناینیپکی کونی نه‌زانراودا وهرگرتی و بوو پټ به کاهین و دک خوی له کاتاگاندا به‌خوی ده‌لی زانو‌تار (نزاخوین). له ناقیستای دواتریشدا وشه‌ی ناثرانان (کاهین) بو زدردهشت به‌کار هاتووه.

به‌پیتی باوه‌ری بار زدردهشت له تمه‌نی بیست سالی‌دا به سه‌ریپچی کردن له خواستی دایک و باوکی مال‌ه‌وه‌ی به‌چی هیشتووه بو که‌ران به دواي راسیتدا که زدردهشت تمه‌نی بو به سی سال له کاتی ناهه‌نکی به‌هاردا جارپکیان چوو بوو له رووباری دایتیا نار به‌پیتی بو بونه‌یهک که پیتی و تراوه هاوما. کیانی پیروزی نه‌مر، وانه څوه‌مانا (بیری چاک) له کات‌دا و دک شه‌وقیتی که‌ش له شپوه‌ی پیاویکی هه‌لکه‌وتووی قوزی کورجی پرچداردا هاتیووه لای.

بهو جوړه زدردهشت دهرپته به‌ردهم دهرباری ناسمانیپي خودای ژیری (ناهورامه‌زدا) او شه‌ش پیروزه نه‌مره‌که‌ی تر (نامیشا سپینتاس). کاتج زدردهشت تا ماوه‌ی (۲۴) پټ له‌م کیانه پیروزه نه‌مرانه نریک بووه چپتر له‌بهر شه‌وقی که‌شی نه‌وان نه‌یتوانیوه سټیبه‌ری خوی بیینی. نیجا زدردهشت چند پرسپاریکی له ناهورامه‌زدا کرد:

۱- «له جیهانی ماددیدا یه‌کهم و دووم و سټیبه‌م کاملترین شت کامانه؟»

وه‌لامی ناهورامه‌زدا نه‌مه بوو: «یه‌کهم شتی کامل بیری چاکه، دووم گوفتاری چاک، سټیبه‌م کرده‌وی چاک.»

۲- «چ شتی‌ک باشه، چی باشتره، چی باشتین کرده‌ویه؟» ناهورامه‌زدا به‌م شپوه‌یه وه‌لامی داپه‌وه «ناوی نامیشا سپینتاس باشه، دیداریان باشتره و به‌چی هیتانی فه‌رمانه‌کانیشیان باشتین کرده‌ویه.»

پاشان ناهورامه‌زدا باسی چوناپه‌تی وجودی له جیهانی نیسبیدا بو زدردهشت کرد. «... لهو کیانانه نه‌ودیان که خراب بوو کرده‌وی ناراستی هه‌لپژاردو کیانی راستیش (توهرمازد) راستی هه‌لده‌پژیری.» پاشان وتی: «بیرو حزو قسه‌و کرده‌وو ناپین و تاییه‌قه‌ندییه کیانیسه‌کامان پتکه‌وه کوک نین. نه‌و که‌سه‌ی روشنایی خوش ددوی جتکه‌ی له‌که‌ل شته رووناکه‌کانه، نه‌و که‌سه‌ش که تاریکی خوش ددوی له‌که‌ل تاریکه‌کانداپه:» (زادسپرام)

ده‌لین کواپه له ماوه‌ی ده سالی بانکه‌پشتدا تهنیا ناموزایه‌کی زدردهشت گوتی بو ویردو پټنماییه‌کانی کرتوود. پاشان له‌وه ددچی سازن هوتوسا باوه‌ری پټ کرده‌وو به‌پیتی ناپینه تازده‌که جوولاه‌ته‌وو دو‌اوه. پټ ددچی هه‌ر له پتکه‌ی نه‌م سازنه‌شه‌وه پاشا قیشتاسپا که‌وتبیته ژیر کاربکه‌ری ناپینی تازوه، کواپه که نه‌م پاشایه باوه‌ری به زدردهشت هیتاوه پیغه‌مبه‌ر تمه‌نی (۴۲) سال بووه.

به‌پیتی بژچوونی باوی په‌هله‌وی زدردهشت حه‌فتاوه‌وت سال و چل روژ ژباوه. بروا واپه زدردهشت به ده‌ستی کابرایه‌کی تورانجانی به‌ناوی برادرپس کوزراوه له روژی خورشیدی مانگی نه‌ردیبه هه‌شتدا. به‌هوی گورانای سالنامه‌وه، نیستا زدردهشتییه‌کان له خورشید روژی مانگی ده‌یدا یادی مردنی پیغه‌مبه‌ره‌که‌یان دده‌نه‌وه. ❖

سه‌رچاوه

.....

**Khojeste Mistree, Zoroastrianism- An Ethnic Perspective India, 1998**

\* ناویشانی نه‌م وتاره‌مان له ژبانی زدردهشت-وه کرده‌وه به‌و ناویشانه‌ی سه‌روهه.